

УДК 316.4-159.98-37.06

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-49-53](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-49-53)



ГОЛИЧЕНКО ЛАРИСА МИКОЛАЇВНА,

кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри українського ділового мовлення, Національна академія Служби безпеки України, Україна

Larysa Holichenko,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Ukrainian Business Language Department, National Academy of Security Service of Ukraine, Ukraine

E-mail: golichenko_15@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3966-8599>



ВЕРНИГОРА ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА,

кандидатка педагогічних наук, викладачка кафедри українського ділового мовлення, Національна академія Служби безпеки України, Україна

Olena Vernyhora,

Candidate of Pedagogical Sciences, Lecture of the Ukrainian Business Language Department, National Academy of Security Service of Ukraine, Ukraine

E-mail: vn.elena@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1725-6075>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН

A Проаналізовано педагогічні умови формування комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін, як от: використання інтерактивних форм і методів у процесі вивчення мовних дисциплін; реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходу в навчанні (особистісно-орієнтована взаємодія); активізація проектної роботи курсантів. Обґрунтовано найефективніші та конструктивніші методи, що сприятимуть покращенню комунікативних здібностей майбутніх офіцерів і позитивно вплинуть на встановлення ділових стосунків і взаємовигідної співпраці у професійній діяльності. Доведено, що засвоєння правил спілкування допоможуть майбутньому офіцеру вдосконалити мовлення, запобігти лексичних та інших помилок, зорієнтуватись у різних ситуаціях, доцільно підбирати слова та мовні звороти, а також сприятимуть вихованню ввічливості, поваги до співрозмовника і толерантності.

Ключові слова: педагогічні умови; інтерактивні технології; особистісно-орієнтований підхід; діяльнісний підхід; проектна робота; мовні дисципліни; військові заклади вищої освіти; курсанти; комунікативні вміння; спілкування

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF COMMUNICATIVE SKILLS OF CADETS IN THE PROCESS OF STUDYING LANGUAGE DISCIPLINES

S The pedagogical conditions for the formation of cadets' communicative skills in the process of studying language disciplines are analyzed. The most effective and constructive methods that will improve the communication skills of future officers and have a positive impact on the establishment of business relations and mutually beneficial cooperation in professional activities are substantiated. These conditions are: the use of interactive forms and methods in the process of studying language disciplines; implementation of personality-oriented and activity-based approaches to teaching (personality-oriented interaction); and the intensification of cadets' project work. These conditions include: the use of interactive forms and methods in the process of studying language disciplines; implementation of personality-oriented and activity-based approaches to teaching (personality-oriented interaction); and the intensification of cadets' project work.

The first pedagogical condition is the use of interactive forms and methods in the process of studying language disciplines. The following interactive methods were chosen to actualize cognitive activity: "Discussion of the problem in a general circle", work in small groups, dialogue, telephone conversation, and discussion. Such work will allow students of a military higher education institution to learn to speak freely and briefly and convincingly justify their own opinions, navigate any unforeseen situation, create a trusting environment during communication, and discuss controversial issues with respect for each other. Additionally, at the end of each lesson, it is advisable to perform exercises to edit lexical, grammatical, syntactic, stylistic, and other language errors.

The second pedagogical condition is the implementation of personality-oriented and activity-based approaches to teaching aimed at performing various tasks for the formation and development of communicative abilities. The teacher should take into account the ability of cadets to perceive new knowledge, assimilate it, help students master not only theoretical skills but also practical knowledge, teach them how to apply it correctly, and create a friendly atmosphere so that when discussing shortcomings, cadets feel calm and confident. In this approach, the teacher should consider the cadets' ability to perceive new knowledge, assimilate it, help students master not only theoretical skills but also practical knowledge, teach them how to apply it correctly, and create a friendly atmosphere so that when discussing shortcomings, cadets feel calm and confident.

In implementing the third pedagogical condition, the activation of project work, the teacher sets a problematic task for everyone in advance and gives them time to complete it. Students work with scientific literature, collect information, prepare a presentation, and compile a project to be presented in class. Such activities give them confidence in front of an audience, the ability to present a project, to speak clearly and logically, and the ability to defend their work within a clearly defined time frame.

Thus, our work proves that these pedagogical conditions will contribute to the formation of cadets' communication skills in the process of studying language disciplines and will help the future officer to learn the rules of communication, improve speech, prevent lexical and other errors, navigate different situations, choose words and phrases appropriately, and promote politeness, respect for the interlocutor, and tolerance. In conclusion, our work proves that these pedagogical conditions will contribute to the formation of cadets' communication skills in the process of studying language disciplines and will help the future officer learn the rules of communication, improve speech, prevent lexical and other errors, navigate different situations, choose words and phrases appropriately, and promote politeness, respect for the interlocutor, and tolerance.

Keywords: pedagogical conditions; interactive technologies; person-oriented approach; activity approach; project work; language disciplines; military institutions of higher education; cadets; communication skills; communication

Актуальність проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Виклики сьогодення дають необхідність окреслити нові пріоритети в підготовці курсантів. Військові установи потребують висококваліфікованих офіцерів, які мають аналітичне мислення, лідерські якості, ініціативність, уміння комплексно розв'язувати складні проблеми, логічно і аргументовано формулювати думку. Оскільки сьогодні наша країна співпрацює з іншими державами, офіцери також повинні вміти вести перемовини, ділові бесіди в середині установи, вести переговори із зарубіжними партнерами, виступати на телебаченні, забезпечувати ефективність професійної комунікації тощо. Для цього у військових закладах вищої освіти необхідно створити ефективні умови для формування комунікативних умінь курсантів. У Законі «Про вищу освіту» зазначено, що «якість вищої освіти – це відповідність умов упровадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам зацікавлених сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості» [8]. Комунікативні вміння є одними із ключових інструментів майбутнього військовослужбовця, адже вони відіграють важливе значення для вирішення нагальних питань.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Якість професійної підготовки курсантів розглядали В. Романюк, А. Лазутський, С. Стародубцев, В. Шевченко та ін. Формування комунікативних умінь курсантів у процесі навчання досліджували О. Гончарова, Т. Литвинська, А. Любас, П. Проценко, В. Севрук, С. Тарасенко, Н. Тробюк, В. Улишин. Педагогічні умови формування комунікативних умінь майбутніх фахівців різних спеціальностей розглядали Н. Білик, О. Васюк, К. Галацин, Годлевська, А. Зінорук, А. Квітка, К. Ковальова, В. Кручек, Низовець, Н. Савчук.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналізу педагогічних умов щодо формування комунікативних умінь курсантів не приділялось достатньої уваги, тому є необхідність дослідити це питання.

Мета статті: проаналізувати педагогічні умови, що сприятимуть покращенню комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін.

Викладення основного матеріалу. Комунікативні вміння майбутнього офіцера необхідні для налагодження офіційних ділових стосунків у колективі, відносин між установами, успішної взаємодії між співрозмовниками, а також для отримання бажаного результату під час спілкування. Вітчизняні науковці обґрунтовують комунікативні вміння як «інтегративну властивість, яка набута на основі раніше засвоєних знань, навичок і виявляється у здатності виконувати комунікативну діяльність у нових умовах» [6, с. 336]; «інтегративну властивість особистості, що набувається на основі раніше засвоєних навичок і знань та виявляється у здатності здійснювати комунікативну діяльність в нових умовах» [11]; «здійснення опосередкованої та безпосередньої взаємодії, як уміння грамотно та правильно пояснювати свою думку та адекватно сприймати ту інформацію, що передає партнер у процесі спілкування» [13].

Аналіз наукових джерел і необхідність у підготовці компетентних фахівців у військових закладах вищої освіти дозволив з'ясувати, що виникла потреба в обґрунтуванні педагогічних умов формування комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін. Передусім ми повинні з'ясувати поняття «умова». У словниках його трактують як «необхідну обставину, яка уможливає здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [3, с. 1506]; «сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на розвиток конкретного психічного явища» [9]. Саме педагогічні умови в педагогічному контексті науковці

обґрунтовують як «взаємопов'язані елементи цілісної системи, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, які сприяють досягненню педагогічної мети і розв'язанню завдань та охоплюють середовище, обставини педагогічного процесу, діяльність суб'єктів, зміст навчання, форми, методи та технології навчально-виховної взаємодії» [12, с. 249]. Комунікативні вміння, професійне спілкуватися, вміння вести ділові бесіди, правильно формулювати думку формується в процесі навчання в закладах вищої освіти, тому необхідно дослідити, які саме педагогічні умови найефективніше сприятимуть формуванню комунікативних навичок курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін. А. Квітка визначає педагогічні умови, що сприяють формуванню соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки: структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання; моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття досвіду соціально-комунікативної взаємодії; активізація самостійної дослідницької / проєктної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки [4]. В. Кострач виокремлює психолого-педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх військових психологів, які в технологічному плані спиралися на традиційні та інноваційні форми навчальної діяльності: лекційні, проблемно-дискусійні заняття; тренінги розвитку моральних якостей; рефлексивні, соціально-рольові тренінги; методики «створення ситуації успіху»; творчо-конструктивні, проблемно-дослідницькі заняття; методи «мозкового штурму», «евристичного діалогу», «презентації», «аналізу інцидентів», обмін досвідом; самонавчання тощо [5].

Н. Савчук доводить, що ефективними педагогічними умовами формування комунікативних умінь фахівців управлінської сфери є «здійснення прогнозу комунікативної ситуації на соціально-психологічному рівні; програмування процесу спілкування, акцентуючи увагу на специфіку комунікативної ситуації; реалізація управління процесом спілкування в комунікативній ситуації на соціально-психологічному рівні» [10, с. 143].

Н. Білик розглядає комунікативну компетентність керівників закладів загальної середньої освіти і вважає, що «до умов розвитку комунікативної компетентності як складника професійної компетентності відносимо осмислення керівником важливості комунікативної компетентності в управлінській діяльності, вміння моделювати комунікативні ситуації, що забезпечують вільний процес спілкування в педагогічному та учнівському колективах; підвищення його професіоналізму; саморозвиток комунікативних здібностей» [1].

З метою формування комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін можемо виокремити

такі педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування зазначеної якості:

1) використання інтерактивних форм і методів у процесі вивчення мовних дисциплін;

2) реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів у навчанні (особистісно-орієнтована взаємодія);

3) активізація проєктної роботи курсантів.

Перша педагогічна умова – використання інтерактивних форм і методів у процесі вивчення мовних дисциплін є однією з необхідних умов, що сприяє формуванню комунікативних умінь курсантів. Як зауважила О. Пометун, «мета інтерактивного навчання – створення педагогом умов навчання, за яких учень сам відкриватиме, здобуватиме й конструюватиме знання та власну компетентність у різних галузях життя» [7, с. 7].

Інтерактивні форми і методи, які сприяють формуванню комунікативних навичок курсантів, можна запропонувати здобувачам вищої освіти, взявши за основу дослідження О. Пометун, де розкрито сутність інтерактивного навчання, прийоми і методи створення позитивної атмосфери навчання й організація комунікації учнів (студентів), мотивації навчальної діяльності, актуалізації опорних і засвоєння нових знань, формування емоційно-ціннісних орієнтацій, узагальнення, систематизації знань, організації рефлексії пізнавальної діяльності. Розглянемо інтерактивні форми і методи навчання, що ефективно сприятимуть формуванню саме комунікативних умінь курсантів.

Для актуалізації пізнавальної діяльності нами обрано інтерактивний метод «Обговорення проблеми в загальному колі». Перед курсантами викладач ставить проблемне питання, щоб на нього не можна було відповісти «так», або «ні». Питання повинно бути розгорнутим і потребувати високого рівня мислення, наприклад: «Яких правил необхідно дотримуватися для того, щоб ділова бесіда між працівниками установи була успішною?»; «Які якості повинен мати керівник, щоб його поважали підлеглі?». В обговоренні повинні брати якомога більше здобувачів. Викладач повинен уважно слідкувати за тим, щоб нікому не дозволяти домінувати над групою, атмосфера повинна бути комфортною для всіх, щоб кожен учасник мав рівну участь. Можна цей прийом об'єднати із вправою «незакінчені речення». Коли викладач починає думку, курсанти розкривають її, пропонуючи певні ідеї. Наприклад: «Не можна дуже голосно говорити з партнером, щоб той не подумав, що ...», «Якщо виникають непорозуміння в діалозі, потрібно ...», «Якщо обом сторонам важко дійти згоди, необхідно...». Це дасть змогу здобувачам військового закладу вищої освіти навчитись вільно висловлюватись і коротко та переконливо обґрунтовувати власну думку, орієнтуватись у будь-якій непередбачуваній ситуації, створити довірливу обстановку під час спілкування.

Розігрування ситуацій за ролями. Це може бути інсценізована співбесіда з роботодавцем. Успіх під час такої розмови залежатиме не тільки від досвіду й освіти претендента, але й від умінь спілкуватися. Викладач

здалегідь дає час на підготовку до такої роботи. По-перше, необхідно зібрати якомога більше інформації про зазначену установу, по-друге, скласти список очікуваних запитань і відповідей. На занятті інша група спостерігає за тим, як правильно потрібно поводитися претенденту, на скільки впевнено і спокійно він тримається, чи не впливають його хвилювання на відповіді, чи справляє він гарне враження на «роботодавця». Також можна запропонувати *діалог*, у якому здобувачі, обговорюючи нагальні питання та вчитимуться етикету телефонної розмови. Після того, як здобувачі продемонструють кілька телефонних розмов, обов'язковим є обговорення помилок, яких найчастіше вони припускаються, наприклад: «я дзвоню Вам на рахунок...» – («я телефоную Вам щодо...»), «вибачаюсь, що Вас турбую» – «перепрошую, що Вас потурбував» тощо. Наголосити на тому, що спочатку потрібно привітатися і спитати, чи є час у співрозмовника, щоб Вас вислухати, а також говорити чітко і розбірливо.

Робота в малих групах. Викладач пропонує кожній групі підготуватись до проведення невеличкої наради із професійних питань. Можна їх поділити за метою і завданням (навчальна, проблемна, роз'яснювальна наради). Групи слухають одна одну, обговорюють недоліки, аналізують помилки і звертають увагу на правильність висловлювання, формулювання думки, вміння знаходити вихід із проблемних питань.

Однією з найважливіших інтерактивних методів є *дискусія*, яка передбачатиме доброзичливе обговорення проблемного питання. Викладач під час такої роботи слідкує за тим, щоб здобувачі не викликали стану роздратування, не звинувачували один одного і не використовували психологічний тиск. Дискусія повинна бути в доброзичливій обстановці, обговорення суперечливих питань повинно відбуватися з повагою один до одного.

Наприкінці кожного заняття доцільним є виконання вправ на редагування лексичних, граматичних, синтаксичних, стилістичних та інших мовних помилок.

Друга педагогічна умова – реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів у навчанні (особистісно-орієнтована взаємодія).

Спираючись на думку С. Яценко, можемо охарактеризувати сутність особистісно-орієнтованого навчання курсантів як педагогічно спрямований процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії здобувача вищої освіти та викладача, що має на меті реалізацію індивідуального творчого потенціалу курсанта у поєднанні з розвитком професійних, фахових, особистісних якостей викладача, врахуванням їхніх природних нахилів, здібностей, індивідуальних відмінностей, суб'єктного досвіду, що визначають унікальність кожної особистості, шляхів її самореалізації з метою становлення соціально компетентної особистості [14, с. 118]. Це означає, що в процесі виконання різноманітних завдань на формування і розвиток комунікативних здібностей, викладач повинен урахувувати здатність курсантів сприймати нові знання, засвоювати їх. Намагатись допомогти здобувачам оволодіти не лише теоретичними

навичками, а й практичними знаннями, навчити, як правильно їх застосовувати. Також необхідно максимально розвивати здатність курсантів до професійного самопізнання, розкривати їхні організаційні здібності, а також забезпечити особистісний розвиток кожного суб'єкта, право на самовизначення. Здібності курсантів виявляються в діяльності, тому розглянемо діяльнісний підхід, що, на думку В. Василюк, є «досягненням результату за умов наявності зворотного зв'язку, водночас спрямованість на результат розглядається як системоутворювальний чинник діяльності» [2, с. 104]. Під час використання різних завдань, викладач повинен завжди мати зворотний зв'язок, брати участь в обговоренні важливих питань, давати практичні вправи на закріплення навчального матеріалу, створювати доброзичливу атмосферу, щоб під час обговорення недоліків, курсанти почувались спокійно і впевнено.

Третьою педагогічною умовою є активізація проектної роботи для формування комунікативних умінь курсантів у майбутній професійній діяльності. Викладач здалегідь ставить кожному проблемне завдання і дає час на виконання. Готуючись до захисту проектної роботи, здобувачі виконують творчо-пошукову, дослідницьку роботу, працюють з науковою літературою, збирають інформацію, готують презентацію, компанують проект, який представлятимуть на занятті. Така діяльність надає їм впевненості перед аудиторією, вміння представити проект, чітко, логічно висловлюватись, вміння захистити роботу в чітко відведений час, а також зацікавити аудиторію матеріалом. Після цього необхідно обов'язково обговорити творчі проекти, врахувати всі позитивні аспекти й недоліки та зацентувати увагу на правильному мовленні, цікавому поданні та переконливості.

Результати дослідження. Нами окреслено найефективніші умови формування комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін.

Висновки з даного дослідження. Отже, проаналізувавши наукові роботи щодо умов формування комунікативних компетентностей майбутніх професіоналів різних сфер діяльності, зокрема військовослужбовців, нами виокремлено конструктивні умови формування комунікативних умінь здобувачів військових закладів вищої освіти у процесі вивчення мовних дисциплін, які сприятимуть покращенню спілкування, вдосконаленню мовленнєвої діяльності та налагодженню необхідних контактів.

Перспективою подальшого дослідження є формування здатності до рефлексії, самооцінювання рівня власної комунікативної компетентності.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Комунікативна компетентність керівників закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи. *Адаптивне управління: теорія і практика. Педагогіка*. 2019. Вип. 6 (11). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-6\(11\)-04](https://doi.org/10.33296/2707-0255-6(11)-04). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/146>.
2. Василюк В. М. Системно-діяльнісний підхід до формування дослідницької компетентності майбутніх перекладачів засобами проектного навчання.

- Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. 2022. № 1. С. 102–108.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
 - Квітка А. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України. *Молодь і ринок*. 2021. № 4. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228080>.
 - Кострач В. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності застосування психолого-педагогічних умов формування професійних умінь майбутніх офіцерів-психологів. *Педагогічні науки*. 2007. Вип. 45. С. 285–290.
 - Максименко І., Шепеленко Т. Теоретико-методичні засади формування комунікативних умінь студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. № 37. С. 334–338.
 - Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : СПД Куліничев, 2007. 141 с.
 - Про вищу освіту : Закон України. Редакція від 28.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
 - Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академ-видав, 2006. 424 с.
 - Савчук Н. Педагогічні умови формування комунікативних умінь у фахівців у сфері управління. *Pomiedzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2022. № 7 (4). С. 141–147.
 - Сагач Г. Формування комунікативних умінь студентів економічного університету в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Ужгород, 1999. 12 с.
 - Сотська Г. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2014. 456 с.
 - Тригуб Л., Власенко І. Комунікативні навички та вміння для ефективного вивчення англійської мови самостійно. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2019. № 40, т. 2. С. 137–140.
 - Яценко С. Л. Сутнісні аспекти особистісно-орієнтованої освіти. *Проблеми освіти* : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. № 85: Спецвипуск. С. 116–122.
 - Kvitka, A. (2021). Pedagogical conditions for the formation of social and communicative competence of future officers of the state criminal enforcement service of Ukraine. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 4. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228080>. [in Ukrainian].
 - Kostrach, V. (2007). Doslidno-eksperymentalna perevirka efektyvnosti zastosuvannya psykholoho-pedahohichnykh umov formuvannya profesiynykh umin maibutnykh ofitseriv-psykholohiv [Research and experimental verification of the effectiveness of the application of psychological and pedagogical conditions for the formation of professional skills of future psychologist officers]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 45, 285-290 [in Ukrainian].
 - Maksymenko, I., & Shepelenko, T. (2013). Teoretyko-metodychni zasady formuvannya komunikatyvnykh umin studentiv u protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin [Theoretical and methodological principles of the formation of students' communication skills in the process of studying psychological and pedagogical disciplines]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly [Higher and secondary school pedagogy]*, 37, 334-338 [in Ukrainian].
 - Pometun, O. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia [Encyclopedia of interactive learning]*. Kyiv: SPD Kulinichev [in Ukrainian].
 - Pro vyshchu osvitu [About higher education]: Zakon Ukrainy. Redaktsiia vid 28.05.2024. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
 - Stepanov, O. M. (Comp.). (2006). *Psykhoholichna entsyklopediia [Psychological encyclopedia]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
 - Savchuk, N. (2022). Pedagogical conditions for the formation of communication skills among specialists in the field of management. *Pomiedzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*, 7 (4), 141-147 [in Ukrainian].
 - Sahach, H. (1999). *Formuvannya komunikatyvnykh umin studentiv ekonomichnoho universytetu v protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin [Formation of communicative skills of students of the University of Economics in the process of studying psychological and pedagogical disciplines]*. (Extended abstract of PhD diss.). Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity. Uzhhorod [in Ukrainian].
 - Sotska, H. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannya estetychnoi kultury maibutnykh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva v pedahohichnykh universytetakh [Theoretical and methodological principles of the formation of aesthetic culture of future teachers of fine arts in pedagogical universities]*. (D diss.). Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
 - Tryhub, L., & Vlasenko, I. (2019). Komunikatyvni navychky ta vminnia dlia efektyvnoho vyvchennia anhliiskoi movy samostiino [Communication skills and abilities for effective English language learning on your own]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filolohiia [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Philology]*, 40, 2, 137-140 [in Ukrainian].
 - Yatsenko, S. L. (2015). Sutnisi aspekty osobystisno oriientovanoi osvity [Essential aspects of personally oriented education]. In *Problemy osvity [Problems of education]: nauk.-metod. zb. (No. 85: Spetsvypusk, pp. 116-122)*. Kyiv [in Ukrainian].

References

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 21.05.2024